

Wetgever geeft kerk vrijheid haar eigen statuut en andere regelgeving vast te stellen

Juridische splitsing feitelijk afscheiding

Door T. van Kooten

Bij de interessante visie van de heer Burggraaf, zoals weergegeven in de Accentbijlage van 24 mei 1997, zijn kanttekeningen te plaatsen. Het gaat om een juiste weergave van de juridische fusie zoals die zich in het SoW-proces zal voltrekken. In dit artikel zal ik kort stilstaan bij de juridische fusie tussen kerken en kerkgenootschappen, de rechtspersoonlijkheid van de gemeenten en de consequenties voor de gemeenten van de juridische fusie.

De hierbij gebruikte literatuur is, naast de publicaties van de SoW-kerken en de hervormde en concept-VPKN-kerkorde, de Asser-serie. Dit laatste is onder juristen hét toonaangevende commentaar op het Burgerlijk Wetboek (BW).

Juridische fusie

De heer Burggraaf trekt bij dit onderwerp parallellen met de juridische fusie in het bedrijfsleven. Maar de wetgever geeft aan de kerk de vrijheid haar eigen statuut en andere regelgeving vast te stellen. Zij verklaart uitdrukkelijk dat, op enkele artikelen na, Boek 2 BW, waarin de juridische fusie is geregeld, niet van toepassing is op kerkgenootschappen.

Het staat de kerk dus vrij te besluiten tot fusie op landelijk niveau en federatie op plaatselijk niveau en dit op haar eigen wijze te regelen. De kerk wordt dus niet in een wettelijk keurslijf gedwongen en parallellen met de privaatrechtelijke juridische fusie gaan dan ook slechts zeer ten dele op.

De wetgever laat de kerk vrij veel zaken in haar statuut (kerkorde) te regelen, waarbij die kerkorde dan voor de kerk en haar onderdelen dwingend recht bevat voorzover dit niet strijdt met dwingend Nederlands recht. Zo is de kerk ook vrij haar eigen fusie te regelen en daarbij een andere regeling te treffen, die ook andere gevolgen heeft dan wat de bij de wet geregelde juridische fusie voorschrijft. De kerk mag dus zelf definiëren wat zij onder haar eigen fusie verstaat.

Vermogen

De heer Burggraaf stelt dat bij de juridische fusie het vermogen der Nederlandse Hervormde Kerk onder algemene titel, dus geheel, overgaat in de VPKN. Tot dit vermogen behoren alle hervormde gemeenten. Deze gemeenten komen dus alle terecht in het vermogen van de VPKN. Zij blijven echter alle rechtspersoonlijkheid behouden. In het bedrijfsleven worden dit soort zaken geregeld in de akte van fusie. Bij de VPKN kan de kerkorde gezien worden als die akte van fusie en die bepaalt inderdaad dat al het hervormde vermogen overgaat naar de VPKN.

Die kerkorde bepaalt ook dat elke hervormde gemeente rechtspersoonlijkheid heeft en dus zelfstandig eigenaars van de haar toebehorende goederen blijft. De hervormde gemeente is en blijft dus een zelfstandig onderdeel van de (grotere) kerk.

De heer Burggraaf lijkt eraan voorbij te gaan dat de juridische fusie, zoals die is geregeld in Titel 7 van Boek 2 BW, niet van toepassing is op kerken en kerkgenootschappen. Dit is vermeld in artikel 2 lid 2 van datzelfde BW. Ze mag wel analoog worden toegepast, maar dit hoeft niet! De fuserende kerken mogen dus, zoals gezegd, dan ook op hun geheel eigen wijze de fusie regelen. Hierbij geldt wel dat, wanneer een burgerlijke rechter zou worden gevraagd deze fusie te toetsen, er voldaan moet zijn aan de intern in de kerk afgesproken procedures. Ook mag de fusie niet in strijd zijn met het eigen statuut (lees: kerkorde) der kerk.

Volledig

Nu is reeds naar voren gebracht dat de fusie op landelijke niveau volledig zal zijn, dat wil zeggen dat

de organisaties op dat niveau zullen samensmelten. Op plaatselijk niveau blijven de afzonderlijke gemeenten bestaan. Dit geeft de conceptkerkorde van de VPKN reeds aan in artikel 2 lid 2.

Overigens volstaat naar mijn mening één notariële akte bij de fusie tussen de drie kerken: in die akte moet dan simpelweg de nieuwe kerkorde worden overgenomen, waarbij de fusie van de bredere organen automatisch een feit is. De kerk mag immers haar eigen fusie zelf regelen en zij kan dit ook het beste: het kerkrecht is immers een recht naar eigen aard en met de theologische aspecten die bij zo'n fusie spelen kan en mag de overheid zich niet of nauwelijks bemoeien.

De kerk kan bepalen, en heeft dit ook bepaald, dat al haar zelfstandige onderdelen deel uitmaken van de VPKN. Alle kerkelijke rechtspersonen gaan dus bij die ene akte automatisch over in de VPKN. Daarnaast hoeven kerken niet geregistreerd te staan bij bijvoorbeeld de Kamers van Koophandel. Naar buiten toe zijn die aktes dan ook minder zinvol dan in het bedrijfsleven.

Rechtspersoon

De vraag doet zich voor wanneer een onderdeel van de kerk rechtspersoonlijkheid bezit. Het belang van het bezitten van rechtspersoonlijkheid is dat een rechtspersoon zelfstandig drager is van rechten en verplichtingen. In dit geval betekent dat dus dat een hervormde gemeente zelf eigenaresse is van haar goederen en over die goederen oefent zij in beginsel zeggenschap uit, met dien verstande dat de kerkordelijke beheersregels deze zeggenschap in mogen perken.

De wet zegt hierover dat kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen rechtspersoonlijkheid bezitten. Voor de Nederlandse Hervormde Kerk is algemeen aanvaard, en dit is ook af te leiden uit Ordinantie 16 der Kerkorde, dat gemeenten zelfstandige onderdelen der kerk zijn en dus rechtspersoonlijkheid bezitten. De nadere invulling van deze kerkelijke rechtspersoonlijkheid wordt gegeven door het statuut der kerk, in casu Ordinantie 16 en 18.

Uit de literatuur komt naar voren dat deze rechtspersonen naar eigen aard, dat wil zeggen naar kerkelijk recht zijn. In het Nederlandse recht wordt aangenomen dat iets een zelfstandig onderdeel van een kerkgenootschap en dus rechtspersoon- is, als dat onderdeel in civielrechtelijk rechtsverkeer in zekere mate zelfstandig kan opereren en ook een bepaalde mate van zelfstandigheid, bijvoorbeeld qua organisatie, kent.

Zelfstandig onderdeel

In de VPKN komt in het statuut (de kerkorde) de hervormde gemeente als zelfstandig onderdeel reeds duidelijk naar voren in artikel 2: „De VPKN bestaat uit (...) de protestantse gemeenten, hervormde gemeenten, gereformeerde kerken en evangelisch-lutherse gemeenten“. Al deze zelfstandige onderdelen blijven dus naast elkaar bestaan en op plaatselijk niveau fuseren deze gemeenten dus in beginsel niet met elkaar, tenzij de gemeente vertegenwoordigd door haar kerkenraad- dit wenst.

De goederen van die gemeente blijven dan ook het eigendom van de rechtspersoon hervormde gemeente en er verandert in vergelijking met de huidige situatie op plaatselijk niveau weinig. Er is op plaatselijk niveau dan ook geen sprake van een VPKN-gemeente, die alles van de anderen opslokt. Mocht er in bepaalde plaatsen een SoW-gemeente (protestantse gemeente) totstandkomen of reeds bestaan en participeert de hervormde gemeente hierin niet, dan blijven de goederen gescheiden; en gelden dus ook gewoon dat elke gemeente in beginsel haar eigen goederen beheert.

SoW-gemeenten staan ook niet 'boven' de plaatselijke hervormde gemeente. Het zijn immers gelijkwaardige zelfstandige onderdelen van de VPKN. Het voorgaande is ook uitgewerkt in conceptordinantie 11 van de VPKN: artikel 4 stelt dat elke gemeente rechtspersoonlijkheid heeft en ook het naast elkaar bestaan zonder over elkaars goederen wat te zeggen te hebben, is in die ordinantie terug te vinden.

Overbodig

Het door middel van een splitsing vormen van een aparte rechtspersoon is dan ook overbodig en naar mijn mening zeer onwenselijk: de hervormde gemeente is en blijft immers een zelfstandig

rechtspersoon. De voorgestelde juridische splitsing zou in de praktijk niets anders betekenen dan een regelrechte afscheiding! Zo'n afgesplitste rechtspersoon, die zich aan het geheel der kerk niets meer gelegen hoeft te laten liggen, is dan zelf een kerkgenootschap geworden en zal op termijn haar eigen, afgescheiden/gesplitste weg gaan.

Kortom: de plaatselijke SoW-gemeente krijgt ook in de toekomst niets te zeggen over de goederen van de plaatselijk zelfstandig blijvende hervormde gemeente. Een VPKN-gemeente ontstaat niet, omdat de wet dit niet voorschrijft en de kerkorde aan de afzonderlijke plaatselijke gemeenten rechtspersoonlijkheid blijft toekennen. De figuur van juridische afsplitsing is niet alleen overbodig, maar ook onwenselijk, daar zij in de praktijk neerkomt op afscheiding.

Wijkgemeenten

Omtrent de problematiek van behoudende wijkgemeenten die deel uitmaken van een hervormde gemeente die wil fuseren, volsta ik te verwijzen naar de uitspraak inzake de Marekerk te Leiden van de Generale Commissie voor de behandeling van Bezwaren en Geschillen die in het najaar 1996 stelde dat zelfs wijkgemeenten niet gedwongen kunnen worden tot fusie.

In conceptordinantie 2 artikel 12 krijgen deze wijkgemeenten expliciet de mogelijkheid als hervormde wijkgemeente aangemerkt te blijven worden. Mocht dit hun zelfstandigheid onvoldoende garanderen, dan kan zo'n wijkgemeente een zelfstandige hervormde gemeente gaan vormen.

Verder werd in het artikel nog gesteld dat de zelfstandigheid der plaatselijke gemeente zou worden uitgehouden in de VPKN. Dit uithouden zou, nu de eigendom der goederen blijft berusten bij de hervormde gemeente, slechts kunnen gebeuren middels de regelingen ten aanzien van het beheer. Ook de VPKN kent bovenplaatselijk toezicht op het beheer. Dit is voor hervormde gemeenten, afgezien van de vrij-beheersgemeenten, al meer dan een eeuw het geval en in die zin is er geen echte grote verandering, alleen de bovenplaatselijke organisatie wordt anders.

Voor de Gereformeerde Kerken daarentegen wel: zij moeten in de VPKN een beheersmodel accepteren dat is overgenomen van de Nederlandse Hervormde Kerk. De Gereformeerde Kerken kennen immers geen bovenplaatselijk toezicht: zij zijn ooit mede vanwege het "synodaal toezicht" gaan doleren.

Dit artikel werd op 5 juni 1997 in het Reformatorisch Dagblad geplaatst als reactie op een interview in deze krant met advocaat mr. J.L. Burggraaf. Ten tijde van publicatie van bovenstaand artikel was auteur bijna afgestudeerd jurist en rechtseconoom.

Mr drs. T. (Teunis) van Kooten (1973) studeerde Nederlands recht en Recht en Economie aan de Universiteit Utrecht. Sinds 1998 is hij werkzaam als advocaat te Utrecht, met onder meer als specialisatie kerkrecht.

Met ingang van 2005 is hij verbonden aan het advocatenkantoor Van Kooten Advocaten te Utrecht dat door hem is opgericht. Vanaf 2001 is hij tevens als adjunct-onderzoeker verbonden aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit te Amsterdam alwaar hij een proefschrift voorbereidt over de juridische positie van kerkgenootschappen.